

GUITA G. DEBERT

Universitat de São Paulo

DISCURS, IDEOLOGIA I CONSTITUCIÓ DELS AUTORS POLÍTICS

El conjunt de les disciplines que componen les anomenades ciències humanes sempre ha hagut de treballar amb l'anàlisi de discursos, però sobretot amb el desenvolupament de l'estructuralisme; d'una banda, i de la teoria de la comunicació, de l'altra, l'anàlisi del discurs apareix com una qüestió problemàtica i els desafiaments per ella emprats permetran el desenvolupament d'un instrumental analític més elaborat i més formalitzat. Aquest desenvolupament, mentrestant, no esdevé de forma paral·lela, però el seu alt grau d'elaboració i formalització farien que fos en certa forma menyspreat per la resta de disciplines.

En la ciència política, per exemple, els treballs sobre ideologia, tot i tenint com a base l'anàlisi dels discursos, es desenvolupen amb un desconeixement total dels debats realitzats al voltant de qüestions relacionades amb les pràctiques discursives. És com si hi haguessin dos camps totalment separats: el de l'anàlisi de la ideologia, propi de la ciència política, i el de l'anàlisi de discursos, propi de l'antropologia, semiòtica, lingüística, etc. S'investiga, així, el mateix camp diverses vegades com si fos la primera. En l'estudi de les ideologies, es té com a conjectures que no mereixen ésser discutides, temes que són el moll del debat actual en la semiologia, semiòtica, lingüística, etc.; com per exemple, la concepció que el llenguatge és un simple instrument de comunicació que tindria la funció de donar nom a les coses.

Com a conseqüència d'aquesta concepció, els procediments d'anàlisi més comuns són els següents:

La presència de determinats termes ens permet identificar la ideologia expressada. Així, la presència del terme «poble» és una prova que el discurs apunta cap a l'encobriment dels conflictes de classe; per tant reproduïx la ideologia dominant buscant «seduir» les classes populars cap a un projecte burgès. Des d'aquesta perspectiva, no importa veure com el terme és pronunciat en el discurs i el conjunt de significats que pot estar accionant en una determinada conjuntura.

El grup de líders que es colloquen en posicions polítiques i ideològiques frontalment oposades, que utilitzen els mateixos termes i que tenen suport de públics diferents, és una qüestió. En tres qüestions fonamentals aquests discursos s'identificarien, estarien vinculats a la mateixa ideologia. El suport que eventualment podrien tenir de les classes populars és la prova de l'alienació a la que aquestes estarien sotmeses.

El segon procediment és el que dóna tot el pes a la identificació de l'emissor del missatge.

La seva determinació garantiria la ideologia del discurs. En aquest cas, quan el terme «poble» és utilitzat per les classes populars i el que està en joc és la crítica de la idea d'alienació, llavors es considera que el terme podria també estar articulant un nou significat: estaria expressant la idea d'un tot oprimit, en oposició al «no poble», identificat amb altres classes dominants.

El que volem ressaltar és que en aquest cas la transcripció de llargs fragments emesos pels autors més variats és un vertader entreteniment, puix que la ideologia en ells vinculada es dedueix d'entrada, i n'hi ha prou amb la identificació de la font emissora del missatge.

El nostre objectiu aquí no és el de proporcionar una tècnica d'anàlisi del discurs polític, una recepta que descobreixi la seva ideologia. Dubtem que això pugui tenir alguna utilitat. El que considerem necessari és fer un balanç de les temptatives fetes en aquest sentit mostrant els *impasses* a que arribaran, per apuntar alguna de les dimensions que haurien d'ésser tingudes en compte, quan es tracta d'entendre el discurs polític com a part constitutiva del procés de creació d'identitats i, per tant, d'autors polítics.

El nostre interès és intentar transferir la qüestió de la interpretació del discurs polític de la investigació, o descoberta del seu sentit ideològic, a una pràctica que tindria com a objectiu entendre la pluralitat a través la qual ha estat constituït.

Entendre aquesta pluralitat ens sembla fonamental, quan en una determinada «conjuntura» històrica estem davant líders polítics o institucions, que, malgrat que es col·loquen en oposició política i ideològica i estan recolzats per classes o fraccions de classe diferents, utilitzen el mateix tipus de recurs, és a dir, els mateixos termes «clau» com ara: «poble», «nació», «llibertat», «democràcia», «desenvolupament», «progrés», etc.

En aquests casos, estem tendenciosament portats a identificar tots els discursos, en veure en cadascun d'ells la manifestació d'un estil personal i la singularitat pròpia de cada orador. Fugir d'una postura que no diferencia les manifestacions o les singularitza, sembla ésser el gran desafiament en les anàlisis dels discursos polítics.

Els impasses de l'estructuralisme i la teoria de la comunicació

En les anàlisis que utilitza l'estructuralisme com a base, el discurs s'entén com un text oral o escrit. És a dir, no s'entén com un conjunt de fenòmens de producció social, en el sentit que és la condició de qualsevol pràctica social. Les anàlisis, per tant, solament es desenvolupen a partir d'una separació radical entre pràctica discursiva i pràctica social, centrant-la en la primera d'elles. És a partir de la noció de sistema, que tot l'instrumental analític es desenvolupa; aquesta noció té dos grans avantatges davant el tipus de desafiament que se'ns planteja.

En primer lloc, nega la possibilitat de trobar un significat específic en les parts aïllades del missatge. Ens mostra que l'important és analitzar la forma per la qual els signes s'articulen en un sistema, una vegada que el significat solament es dona a partir de la relació que el signe estableix amb els altres signes presents en el text. Aquesta pista té una importància capital quan intentem indicar que el fet que uns mateixos termes siguin presents en diferents discursos no és garantia que s'estiguin utilitzant per reflectir els mateixos significats. El que és important és veu-

re en quins contextos apareixen, quines relacions s'estableixen amb els altres termes del discurs.

En segon lloc, quan davant un discurs es vol veure la tendència dels seus autors, com són qualificades les seves accions i quines relacions estableixen entre si, l'instrumental analític que ens ofereix Greimas (1966), per exemple, es refereix al model d'estructura atencional, per tant és definitiu des del punt de vista lògic. Podríem dir, d'una manera general, que aquest tipus d'anàlisi és molt avantatjosa, puix que no busca mostrar l'estructura del text, sinó que en fa una estructuració, que és el primer pas per a fer qualsevol anàlisi.

Mentrestant, la dificultat essencial resideix en el fet que l'estructuralisme es preocupa de detectar un codi però no de l'actualització d'aquest en els missatges. Això té com a conseqüència tres dificultats fonamentals que inviabilitzen l'anàlisi del discurs polític:

1. L'objectiu de l'anàlisi estructural, sigui en l'estudi dels mites, dels contes populars o bé narracions, ens ha de mostrar que els discursos fets en èpoques i països diferents són generats per un mateix «ordre» bàsic de relacions, la qual cosa queda explicada en última instància per la idea que la ment humana generalitzada funciona a través d'operacions binàries; l'inconscient, el subconscient, que és alhora de cada individu i de tota l'espècie.

El nostre objectiu, doncs, davant el discurs polític, és oposat. El que és fonamental serà la percepció de les diferències existents entre discursos produïts en un mateix país o en un mateix període històric. Veure en quina proporció, malgrat estar utilitzant els mateixos termes, poden estar pronunciant significats diferents.

L'estructuralisme, a causa dels seus propòsits, presenta dificultats en el moment d'operar amb les diferències. El mètode està dirigit a detectar un codi comú a través dels discursos, però el nostre objectiu difereix en la mesura que vol esbrinar en quina mida els mateixos termes es poden interpretar com a significats diferents en diferents contextos.

2. Aquest tipus d'enfocament no ens permet entendre de la mateixa manera els sistemes simbòlics envers els dinàmics, relacionats amb la pràctica social.

L'estructuralisme es limita a fer una anàlisi interna del text i inventa un llenguatge amb una funció essencialment cognosci-

tiva, de manera que resta impossible pensar en els discursos com a part constitutiva de les pràctiques socials.

Sens dubte, la qüestió fonamental per la qual transcorre l'interès per l'anàlisi dels discursos polítics, és entendre en quina mida, malgrat les semblances i les diferències, es podrien obrir nous camins per a pràctiques polítiques diferents i semblants.

3. Essent l'objectiu de l'anàlisi la recerca d'un codi que orienti els missatges, es dona la tendència a reduir el text a un conjunt d'oposicions binàries. Aquest procediment extreu del text totes les seves ambigüitats, quan ens sembla que el punt principal seria o és analitzar com es treballen en el discurs les ambigüitats pròpies del llenguatge, i com a través d'elles es poden establir diferents tipus de lectures que portin les pràctiques socials diferents.

La teoria de la comunicació, al contrari de l'estructuralisme —on la problemàtica de la ideologia resta absent i s'institueix a partir de la separació d'acció i representació—, està constituïda a l'entorn de la qüestió de la ideologia, del poder i de la dominació, en la mesura que aquestes envolten el problema del control dels mitjans de comunicació. És a dir, el que en podríem anomenar social està necessàriament i absolutament lligat a la pròpia constitució de la teoria.

L'anàlisi del codi o del missatge queda, en aquest cas, en un segon terme, o solament guanya interès a l'hora de posar-se d'acord per a la qüestió de qui és l'emissor i qui és el receptor del missatge.

A partir d'aquests punts comuns, podríem identificar, en línies generals, dues grans vessants: la primera, que té com a base la teoria funcionalista, i la segona, que té com a base el marxisme.

En el primer cas, la finalitat de l'estudi científic de la comunicació es troba en la preservació i recerca d'equilibri social. El seu estudi es concentra en la resposta que dona a cinc qüestions essencials, o en l'anàlisi detinguda de cadascuna d'elles.

Les qüestions serien: qui? —l'estudi de l'emissor o de la font d'emissió, també dels factors que inicia i genera l'acte comunicatiu i igualment de l'estudi de qui controla els mitjans de comunicació—. Dir el què? —anàlisi del contingut del missatge—. En quin canal? —estudi dels mitjans de comunicació—. Amb quin efecte? —estudi dels efectes de la comunicació (Lasswell, 1972).

Partint d'aquestes posicions, els estudis d'aquesta àrea poden ésser més o menys sofisticats, però l'objectiu de l'anàlisi és fer una avaluació de l'eficiència de la comunicació i de les fonts d'interferència que poden alterar la relació entre senyal emès i senyal rebut.

Des d'aquesta perspectiva, el llenguatge es veu com un senzill instrument de comunicació.

L'emissor és un agent que té unes intencions clau i el receptor és un agent que pot acceptar o refusar el missatge dirigit cap a ell segons els dissenys de l'emissor. L'objectiu és entendre la relació entre font emissora, continguts del missatge i efectes que recauen sobre el receptor.

Dins la perspectiva marxista, al contrari, la qüestió de la contradicció i del conflicte resta enfatitzada. La producció de mercaderies està orientada per la contradicció entre treball i capital, àdhuc en la producció de béns culturals com serien els missatges.

El que procura destacar el grup de l'anomenada Escola de Frankfurt, partint de diferents angles, és l'aspecte polític dels fenòmens culturals. Aquests apareixen com a part integrant d'un sistema marcat per relacions de dominació/subordinació, que es perpetua dins una esfera cultural i gràcies a ella.

És, mentrestant, la semiologia —en la forma que originalment la proposa R. Barthes— que procura fer una reunió d'aquesta perspectiva marxista amb l'instrumental analític proporcionat per l'estructuralisme. A la dècada dels seixanta, la semiologia és l'alternativa de la ciència, on s'hi dipositen totes les esperances per a comprendre els sistemes simbòlics de les societats complexes. Des del seu inici té un propòsit polític clar: desmitificar la dominació burgesa.

L'instrumental estructuralista és aplicat a una sèrie de sistemes simbòlics, com el joc de cartes, la lluita lliure, els senyals de tràfic, etc... amb l'objectiu de mostrar les formes de representació que la societat burgesa crea per a si mateixa.

A *Mitologies*, Barthes (1975) considera que els sistemes de signes són una sèrie de rituals de la vida quotidiana abastats per un sistema de significats que anomena «mites». Els mites serien les formes de representació que procuren naturalitzar certs significats, fent que conductes i representacions pròpies de la

societat burgesa apareguin com a eternes i pròpies de la naturalesa humana.

Els mites expliquen com les idees dominants aconseguen presentar-se com a universals i naturals de manera que els continguts ideològics en elles presents no apareguin com a tals.

Per analitzar-los, fa una separació entre el sistema indicat, el llenguatge objecte, el film, l'aliment, l'entreteniment, en la mesura en que són capaços de significar quelcom, i el sistema connotatiu, que seria el mite lligat a aquests objectes. D'aquí ve el famós exemple de Barthes a la portada d'una revista francesa, on apareix un soldat negre saludant la bandera francesa. Aquesta denotació queda immediatament envaïda per un segon sentit, que és el que pretén la fotografia, l'apologia al militarisme colonialista francès.

Així, la semiologia no fou concebuda com a una ciència neutra creada senzillament per a subministrar una anàlisi sistemàtica. Per a realitzar el treball de «desmitificació» i mostrar el procés de reproducció d'una relació desigual de poder. El mètode consisteix en crear una *metallengua* capaç de revelar el sistema d'una altra llengua.

La dificultat de crear una metallengua ideològicament neutra, porta a una reelaboració de les bases de la semiologia. Conceptes i relacions clau com significant/significat, connotació/denotació o la qüestió de l'especialitat de la pròpia llengua, foren repensats tenint en compte sobretot el text literari i el llenguatge poètic.

El que ens sembla realment important ara, és pensar en les dificultats que generen aquests esquemes tenint en compte el discurs polític.

Resta clara la dificultat en la que es troba aquest tipus d'empresa: també ha de donar explicacions respecte les diferències entre els discursos i les formes específiques que la dominació assumeix en els missatges. Es tendeix a igualar-los, tornant-los tots manifestacions del mateix tipus de manipulació burgesa.

El procés d'igualtat que sembla propi de l'estructuralisme, donat el seu caràcter històric, es retroba en el mateix moment que la història i l'aspecte social convergeixen en la pròpia constitució de la teoria.

Estem, doncs, induïts a refer aquest mateix camí d'igualtat dels discursos totes les vegades que l'èmfasi es dóna en l'emis-

sor o receptor dels missatges i les pràctiques significants passen a ésser confoses amb la ideologia. El llenguatge perd llavors la seva complexitat i especificitat, i és a penes manifestació de les ideologies que ja han estat donades. Per tant, tindriem un discurs dominant sense diferències, o dos blocs diferents de discursos: o dos dominants, sense divergències internes.

Estar preocupat per les diferències no representa col·locar l'èmfasi de l'autor del discurs en la individualitat i singularitat del productor d'un text, però sí partir de la consideració que l'important és analitzar les formes específiques que la dominació assumeix en cada context i els espais que van cap a una pràctica que apunta a redefinir-la o superar-la.

Això, d'alguna manera, queda palès en el discurs, que es perdrà quan ho identifiquem tot com la idea de manipulació, encobriment, naturalització, etc...

Quan treballem amb l'esquema emissor-receptor, el camí queda tancat per aquest tipus d'indagació. L'emissor passa a ésser concebut com la font del sentit que solament pot ésser determinat a partir d'una teoria externa al discurs. Quan aquest es mobilitza tenim la prova que l'emissor intueix la millor forma d'enllocar, contactar i manipular els oients.

Perdem, així, la possibilitat d'entendre les diferents lectures que es poden fer d'un discurs, com a partir d'elles —de la productivitat del que és simbòlic— estan constituïdes les identitats polítiques. El receptor no és un consumidor d'un text, però és ell qui haurà de produir, a partir dels significats, que són constantment definits, davant la seva pràctica quotidiana, on els conflictes resten presents.

La complexitat del discurs polític, justament per ésser una circumstància de realització d'aliança de classes a través de la constitució d'un subjecte polític la identitat del qual no és necessàriament l'expressió de la seva posició en el procés productiu, mostra clarament la inadequació de la idea de llenguatge com a instrument transparent de comunicació. La visió de que hi hauria una dimensió connotativa es torna insostenible, essent igualment problemàtic el pressupost de la lingüística, de la identitat entre significat i significat, i la seva relació arbitrària amb el signe.

L'anàlisi del terme poble en els discursos polítics del període populista exposa l'activitat dels significants en la producció dels

significats.¹ Els discursos polítics a través d'aquest terme no anomenen un agent interiorment constituït, encara sembla que estableixin una batalla, en el sentit de fer que el terme pugui ésser despul·lat del conjunt infinit de connotacions en els presents, per fer denotar significats cada vegada més específics.

Com diu Barthes a *S/Z* (1974), en oposició a la formulació ingènua que feia a *Mitologies*, la denotació passa a ésser l'última connotació. La denotació seria el moment final d'un procés de tancament i limitació de la infinitat de connotacions. Procés aquest que en cada nou discurs pot ésser reobert cap a direccions diverses.

És justament la comprensió dels dispositius estratègics a través dels quals aquesta batalla es frena; ens sembla ésser el punt focal per a la comprensió de la pluralitat a través de la qual els subjectes polítics són constituïts.

A aquesta pluralitat no hi tindrem accés si quedem presos a models abstractes del nacionalisme, liberalisme, democràcia, etc., si reduïm l'anàlisi, la busca del qual és l'interès de classe subjacent al discurs, i llavors perdem la dimensió del context de la lluita política, de la qual el discurs és part constitutiva quant al moment de creació de subjectes i d'identitats polítiques.

Les dimensions del discurs polític

Serien, per tant, tres les dimensions que s'haurien de tenir en compte a l'hora de voler recuperar la pluralitat que constitueix el discurs polític: la dimensió de la lluita política i la dimensió comparativa. Seria important mostrar el que entenem per cadascuna d'elles, tenint en compte la forma en que han estat treballades en els estudis sobre ideologia, inspirats en el que ha estat considerat una àrea pròpia de la ciència política.

1. Faig una anàlisi del conjunt de significats articulats pel terme «poble» en els discursos d'alguns líders polítics durant el període populista en el llibre *Ideologia e Populismo*, TAQ, São Paulo, 1979.

1. La dimensió històrica

Quan es parla de la dimensió històrica dels discursos polítics són dues les postures més comunes a les que les anàlisis tendencialment recorren.

La primera d'elles seria aquella que, tenint com a base la història d'un poble, procura trobar un fonament original, un projecte constantment recuperat i mantingut al llarg dels segles de la història d'un poble o de les seves élites.

Aquest és el cas dels treballs que, a partir de manifestacions polítiques que han passat en èpoques diferents, procuren apuntar cap al caràcter elitista, autoritari, paternalista, etc... present en elles.

Certament, aquest caràcter pot ésser detectat, però el que ens sembla fonamental, tenint en compte la qüestió de la pluralitat, és veure les noves «tendències» que aquest fonament original podria assumir en les situacions concretes en les que es desenvolupa. La qüestió central és la de saber com, malgrat aquest fonament, els discursos es produeixen i s'entenen de formes bàsicament diferents.

La segona d'elles és la que té com a teló de fons la preocupació anterior, centra l'anàlisi en les contradiccions internes del discurs. La preocupació central en aquest cas és la de veure quina línia de pensament filosòfic inspira la lectura feta pel discurs, de la realitat nacional, i llavors apreciar si aquesta lectura enganyaria la inspiració original.

Sigui llavors quina sigui la inspiració original, el problema central de l'anàlisi és mostrar les contradiccions entre les fonts filosòfiques i la comprensió de la realitat, contradicció aquesta que en última instància queda explicada per l'autoritarisme, elitisme, paternalisme d'aquestes élites.

Quan parlem en dimensió històrica del discurs polític, volem cridar l'atenció pel fet que aquest no és la factura d'una realitat a través d'un model teòric, però sobretot un discurs que té com a referència altres discursos polítics sobre una mateixa realitat i és amb ells precisament que el diàleg o la confrontació s'estableix primordialment. El nostre interès, per tant, ha d'ésser també *percebre* en quin camp aquest diàleg es realitza, i a partir d'aquí procurar entendre el sentit de les incoherències i ambigüitats que

hi poden haver entre les fonts filosòfiques inspiradores i la lectura de la realitat empresa.

2. La dimensió de la lluita política

El discurs no és solament una lectura de la realitat que grups, classes o fraccions de classes procuren fer valer d'acord amb llurs interessos particulars, fent-los passar per interessos generals. El procés de legitimació emprès pel discurs polític és simultàniament un procés de deslegitimació del discurs adversari. L'interès de l'anàlisi, per tant, no es pot restringir a la comprensió dels interessos de classe implícits o encoberts pel discurs. Això novament ens portaria a un procés d'igualació dels discursos, veient en el que no té una crida directa a la classe operària, una proposta de la burgesia o d'una fracció d'ella.

La lluita política ha d'ésser entesa mentrestant com a lluita entre diferents sectors socials per a l'obtenció de l'hegemonia en la societat, constituïnt-se com un conflicte entre diferents propostes d'un «bon ordre» (O. Lando, 1981) «en ella hi ha la discussió o règim de veritat de la societat, els tipus de discursos que fa funcionar com a vertaders dels falsos, la manera en que es sancionen els uns als altres, les tècniques i els procediments que són valoritzats per a l'obtenció de veritat i la norma que té la funció de dir el que funciona com a vertader» (M. Foucault, 1979).

La lluita política no és únicament una lluita per a la presa de poder, que envolta la confrontació o l'aliança de classes o fraccions de classe amb interessos econòmics diferents, o amb interessos que en determinat moment històric podem arribar a fer coincidir. La lluita política és sobretot una lluita per la constitució, organització, d'un nou actor polític que envolta la creació de noves identitats i de nous interessos que no poden ésser automàticament definits, a partir de la posició que els individus ocupen en el procés productiu, o solament reflexos d'aquesta posició.

És en aquest sentit que el discurs polític ha d'ésser entès com a part constitutiva de la lluita política, i l'objectiu de l'anàlisi és el de percebre a través de quins dispositius estratègics les identitats són mantingudes, formades o redefinides.

Són bàsicament dos els dispositius estratègics utilitzats en aquest procés de creació o desarticulació d'identitats polítiques:

— negació del règim de veritat en el qual es basaria el discurs antagònic mostrant la falsedat dels seus elements constitutius;

— manteniment de certs elements que són considerats com a vertaders, fent que articulem nous significats, o sigui neutralitzant els antagonismes presents en ell, o potenciant antagonismes que en els discursos de les forces oposades apareguin neutralitzats;²

— la dimensió comparativa.

És fonamental, per tant, que l'anàlisi del discurs polític sigui una anàlisi comparativa de forma que puguem veure com les diferents propostes de «bon ordre» són estructurades. No podem comparar els discursos en qüestió amb models abstractes d'aquests. Com, per exemple, comparar-ho amb un model de discurs liberal o autoritari, o encara ho podem comparar amb altres discursos realitzats en èpoques i països diferents. Aquesta postura ens portaria inevitablement a veure tots els elements que no es conformen com el model abstracte també similar, amb pura fraseologia, destituïda de sentit i, per tant, prova d'endarreriment o d'intencions manipulatòries de la font emissora. Per portar a terme aquesta anàlisi s'ha d'obrir un camí cap a la descoberta de quins significats, quins elements aparentment incoherents (és a dir, idees fora de lloc) són immersos en el discurs.

La comparació només tindrà sentit en el mesura que es tinguin en compte discursos que, essent confrontats en un mateix període històric, ens permetin traçar un quadre de conjuntura històrica discursiva en la qual els discursos estableixin la comparació.

Comparar no significa solament establir posició a posició aspectes formals, certament és una anàlisi minuciosa capaç d'apuntar-se les falles, les contradiccions i aspectes ambigus. Procedir així no és córrer el risc d'analitzar anomalies perdent de vista

2. E. Laclau, sota un altre angle, apunta per a aquests dos mecanismes bàsics, a través dels quals la desarticulació de discursos antagònics és operada. Veure *Política e Ideologia na Teoria Marxista*, Paz e Terra, Rio de Janeiro, 1979.

la línia mestra. Això es fa a partir de la suposició que aquesta és irregular i s'oposa en aquests moments de vacil·lació per on es pot traçar una explicació que, pot ésser molt particular, és indicadora de processos més generals. L'important és no vestir una camisa de força en els relats vius i, per això, desorganitzats (R. Cardoso, 1980).

En el discurs polític —relat viu i per tant desorganitzat— no es pot vestir la camisa de força dels grans models abstractes i així operar una neteja de totes les ambigüitats presents. Els aspectes nebulosos i aparentment incoherents no poden ésser vistos com a pura fraseologia. El discurs polític no es fa en un buit. En la mesura que es compara el discurs en qüestió amb altres produïts en una mateixa conjuntura, aquests aspectes nebulosos es poden transformar en elements importants per a entendre els dispositius estratègics a través dels quals una batalla entre ells resta frenada. Aquesta batalla per la construcció d'identitats rarament es fa de forma unidimensional. Moltes vegades ella acciona mecanismes contradictoris que solament guanyen una coherència en la mesura que l'anàlisi pot revelar clarament quins són els discursos antagonics i quin règim de veritat del discurs en qüestió es vol destruir.

L'aspecte fonamental és saber que un determinat camp discursiu genera un nou discurs, les marques de la seva genealogia hi són presents i precisen recuperar-les.

Els elements ambigus i aparentment incoherents expliquen també com d'un mateix discurs poden ésser fetes diverses lectures i com a través d'elles, la identitat creada en ell pot, de fet, establir un lligam social entre individus que ocupen diferents posicions en el procés productiu i enfronten diferents formes d'antagonisme social.

Entendre com un grup de dones treballadores i negres poden fer servir com a senyal de llur identitat el fet d'ésser, per exemple, *umbantistes*, ens obliga a analitzar la pluralitat de significats articulats en aquella conjuntura a Ubanda, significats aquests que són, al mateix temps, dispositius estratègics a través dels quals altres identitats possibles en aquell moment queden desarticulades.

Pensar en el procés de construcció d'identitats essent simultàniament un procés de desarticulació d'altres possibles, en una

determinada conjuntura, ens remet a l'anàlisi dels dispositius específics a través dels quals la dominació s'exerceix en determinats contextos i dels espais que s'obren per una pràctica que vol redefinir-la o superar-la.

Traducció: Ignasi Terrades

Bibliografia

BARTHES, R.

1974 *S/Z*, Jonathan Cape eds., Londres.

1975 *Mitologies*, Difel, São Paulo.

CARDOSO, R.

1980 «Notas para discussão sobre metodologia da análise de discurso», mimeo.

DEBERT, GUIA G.

1979 *Ideologia e Populismo*, TAQ, São Paulo.

FOUCAULT, M.

1979 *Microfísica do Poder*, Graal, Rio de Janeiro.

GREIMAS, A. J.

1966 *Sémantique Structurale*, Librairie Larousse, Paris.

LACLAU, E.

1979 *Política e Ideologia na Teoria Marxista*, Paz e Terra, Rio de Janeiro.

LANDI, O.

1981 «Notas sobre lenguajes, identidades y ciudadanía políticas», mimeo.

LASSWELL, H. D.

1972 «A estrutura e a função da comunicação» a *Comunicação e Indústria Cultural*, C. Cohn org. Ed., USP, São Paulo.